

onder andere moeders adviseerde over de opvoeding van hun kinderen. Hoewel Waterink zeker geen verlicht opvoeder was, bepleitte hij toch ook zachtaardigheid en wees hij al te grote starheid af. In 1916 schreef de in gereformeerde kring bekende schrijfster *Johanna Breevoort* een boek waarin zij masturbatie ten strengste afkeurde: *Stomme zonden*. Zij wees op de gevaren voor lichaam en geest van de zondaar: "het verlies van één ons zaad verzwakt het lichaam meer dan het verlies van veertig ons bloed", zo citeert Wieb Top haar. Lange tijd bleef het boek onweersproken. In 1936 echter

kwalificeerde Waterink het als 'stom en zondig' en wist van de uitgever gedaan te krijgen een heruitgave van het boek weer uit de winkels te halen.

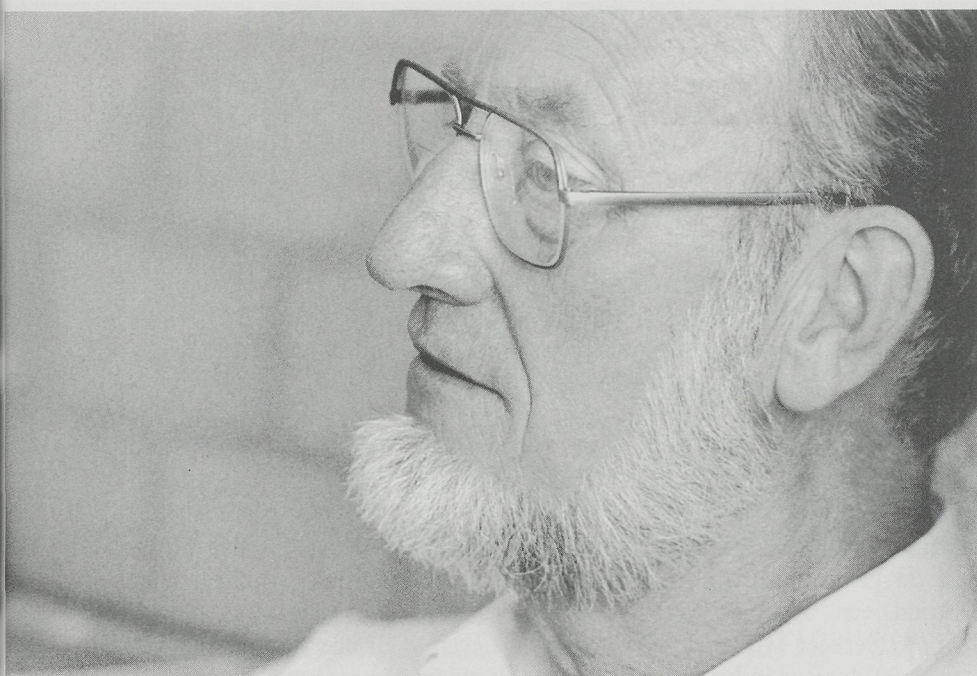
Zo wees Waterink ook op het gevaar van een overdreven aandacht voor de zondigheid en verdorvenheid van de mens. Dat werkt een 'ziekelijke geesteshouding' in de hand. "Angst, die in de dagelijkse spanning de kinderen al jong aangrijpt – vrees voor God, vrees om te sterven – schuldgevoelens, zelfs om een natuurlijk gebeuren als menstruatie of potentie (waarover ze niet zijn ingelicht) kunnen deze kinderen

maken tot mensen met uitgesproken neurotische karakters." aldus Waterink in 1957.

Dertig jaar later verscheen een boekje van *Aleid Schilder* met als titel *Hulpeloos maar schuldig*. Schilder is klinisch psychologe en onderzocht of en hoe gereformeerde leerstellingen een depressie kunnen uitlokken of versterken. Zij groeide op in het klimaat van de gereformeerde kerken (vrijgemaakt). Haar stelling is dat in de gangbare gereformeerde mensbeschouwing elementen liggen besloten die psychische vergroeiingen en depressies kunnen veroorzaken. De mens wordt als onbekwaam gezien en dat is in principe de eigen schuld. De normen die worden gesteld zijn vaak zo hoog dat niemand daaraan kan voldoen, waardoor een groot schuldgevoel kan ontstaan. Zelfs het feit dat men daardoor in een zware depressie belandt kan nog reden zijn voor een extra schuldgevoel, zo schrijft prof.dr. J. Veenhof in zijn woord vooraf bij *Hulpeloos maar schuldig*. "De mens moet tegenover zichzelf altijd kritisch staan. Hij/zij mag niet van zichzelf houden. De zuivere en noodzakelijk zelfliefde wordt vereenzelvigd met een onzuivere egocentrische gerichtheid en dus verworpen."

Aleid Schilder constateert dat gereformeerden niet zozeer *vaker*, maar wel *anders* depressief zijn. Door hun depressie te ontkennen, maken veel christenen het alleen nog maar erger. Door de zondeval zijn mensen ontoerekeningsvatbaar geworden voor de ellende die hen overkomt, maar zij mogen niet zeggen: 'ik kan het niet helpen'. Deze paradox maakt het bijna onmogelijk uit een depressie te komen. Want voor een gezonde verwerking van schuldgevoelens zijn zelfacceptatie en een gezonde zelfliefde noodzakelijk, zo stelt Schilder.

Terug naar de overdracht van ideeën over de morele opvoeding. Het gezin is in eerste instantie de belangrijkste plaats waar deze ideeën worden doorgegeven, zo blijkt uit het proefschrift van Johan Sturm. "Haast automatisch leren de kinderen er wat ze later nodig hebben: gehoorzaamheid, erkenning van en onderwer-

Dr. W. Top: Ook wie wel was voor-
gelicht, was vaak
onwetend.
Foto AVC/VU

Een tableau-vivant
van de meisjes-
vereniging in Delft,
omstreeks 1918.